

Handelshøyskolen BI

MAN 51251 Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse

Term paper 60% - W

Predefinert informasjon

Startdato:	02-03-2022 09:00	Termin:	202210
Sluttdato:	03-06-2022 12:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	P		
Flowkode:	202210 11591 IN09 W P		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Deltaker

Andrey Sorokin

Informasjon fra deltaker

Tittel *:	Tillit til propaganda – en sikkerhetsrisiko?
Naun på veileder *:	Kristian Alm

Inneholder besvarelsen
konfidensielt
materiale?:

Nei

Kan besvarelsen
offentliggjøres?:

Ja

Gruppe

Gruppenavn:	(Anonymisert)
Gruppenummer:	1
Andre medlemmer i gruppen:	Deltakeren har innlevert i en enkeltmannsgruppe

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG.....	II
INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING.....	1
BAKGRUNN.....	1
KONTEKST OG PROBLEMSTILLING.....	1
TEORI OG ANALYSE.....	3
BEGRUNNELSE FOR VALG AV TEORI.....	3
PROPAGANDA.....	3
PROPAGANDA OG SIKKERHETSUTFORDRINGER.....	5
TILLIT OG GRADEN AV TILLIT TIL MEDIER I NORGE OG RUSSLAND.....	7
HVORFOR RUSSISK PROPAGANDA ER SPESIELL.....	8
METODISK TILNÆRMING.....	10
FENOMENOLOGISK METODE.....	10
HERMENEUTISK TILNÆRMING.....	10
MITT PERSPEKTIV.....	11
DATAMATERIALE OG VALG AV RESPONDENTER.....	12
SVAKHETER VED UNDERSØKELSEN.....	12
RELEVANT SIKKERHETSPERSPEKTIV.....	13
FORSTÅELSE OG OPLEVELSE AV PROPAGANDA AV RESPONDENTENE.....	13
RESPONDENTENES SYN PÅ RUSSLANDS INVASJON AV UKRAINA.....	14
LEGITIMERING AV RUSSISKE PROPAGANDAMYTER.....	15
Andre verdenskrig og “ukronazier”.....	15
NATOs ekspansjon østover.....	17
PROPAGANDA SOM TILLITSOBJEKT.....	18
KONKLUSJON.....	20
REFERANSELISTE.....	22
VEDLEGG.....	26
VEDLEGG 1.....	26
VEDLEGG 2.....	28
VEDLEGG 3.....	29

Sammendrag

I denne prosjektoppgaven i faget “Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse” stiller jeg spørsmålet “*I hvilken utstrekning er norsk-russeres syn på Russlands invasjon av Ukraina et produkt av propaganda?*”, og jeg skal prøve å finne ut mer om hvordan propaganda gir rom for tillit i den demokratiske offentligheten i Norge, hva som skjer når tilliten oppstår og hvordan vi kan håndtere informasjon som skaper grunnlag for å bli kalt propaganda.

I tillegg skal jeg komme med anbefalinger om hvordan en leder kan bli forberedt på kommunikasjon med mennesker som er påvirket av propaganda og hvordan man skal takle fremtidige utfordringer og forebygge konsekvenser. Ved hjelp av boka *Falske nyheter: løgn, desinformasjon og propaganda i den digitale offentligheten* av B. Kalsnes og annen relevant teori og materialer fra faget vil jeg forsøke å utvikle ledelsesperspektiver i vår demokratiske offentlighet. I oppgaven berører jeg sentrale perspektiver som blant annet propaganda, legitimering av russiske propagandamyter og propaganda som tillitsobjekt.

I oppgaven ser jeg på hvordan norsk-russeres syn på Russlands invasjon av Ukraina påvirkes av propaganda med utgangspunkt i pensumlitteratur og annet studiemateriell, intervjuer og samtaler med russere som bor i Norge. Metod delen som inneholder fenomenologisk metode og hermeneutisk tilnærming fra min tidligere prosjektoppgave (2021) i programmet “Tilstedeværende ledelse – i en digital tid”, har blitt gjenbrukt og bearbeidet i konteksten sikkerhetsledelse. I tillegg har jeg brukt mine egne observasjoner, refleksjoner og erfaringer fra studieprogrammet jeg har tatt.

Propaganda som fenomen har fått større interesse grunnet Russlands retorikk angående den nåværende Ukraina-konflikten, og i dagens kunnskapssamfunn må man få bevissthet omkring troverdigheten i informasjon som konsumeres. Måten vi oppfatter og håndterer informasjon har innflytelse på vår trygghetsfølelse i samfunnet. I en digital tid må ledere fokusere enda mer på kritisk tenkning og faktasjekkning som er nøkkelfaktorer til trygghet i det offentlige. Det må gjennomføres kritiske valg av informasjonskilder for at det demokratiske samfunnet kan prestere på sitt beste.

På slutten av oppgaven kommer jeg med en punktvis liste med praktisk orienterte anbefalinger som vi kan utprøve, vurdere og videreføre.

“Internettet har kommet og gitt en polyfoni av stemmer, enhver person kan gå til utenlandske mediesider og se på agendaen fra den andre siden. Derfor er det ikke lett for en propagandist nå...”

Gregory Asmolov (Fillipova, 2021)

Innledning og problemstilling

Bakgrunn

Min russiske bakgrunn bidro til det internasjonale samarbeidet i Barentsregionen da jeg bodde i Nord-Norge mellom 2006-2021. Samarbeidet innebar mye kommunikasjon og samhandling mellom forskjellige aktører og organisasjoner på tvers av fylker og land i nordområdene. Til tross for at min bakgrunn ikke er direkte bundet med sikkerhetsledelse, synes jeg etiske dilemmaer i internasjonale operasjoner på tvers av kulturer og forståelsen av våre egne roller i et team resonnerer godt med mine tidligere erfaringer. Etter å ha lest i kursbeskrivelsen at *“Dette programmet gir deg forståelse av kommunikasjonskompleksiteten i den kulturelle konteksten som du møter i utenlands- eller multinasjonale operasjoner”*, fikk jeg interesse for å delta i programmet. Fenomenet propaganda har lenge interessert meg og har virket som et spennende forskningsemne. Mine egne erfaringer viser at russisk propaganda er spesiell og det er krevende å motstå den. Jeg ble nysgjerrig på måten menneskers oppfatninger og kosmologi kan bli påvirket av informasjon som kan bli definert som propaganda, og for å bli forberedt på nye lederutfordringer har jeg tatt masterprogrammet *“Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse”* med Gillian Warner-Søderholm og Kristian Alm som kursledere.

Kontekst og problemstilling

Den russiske befolkningen i Norge (heretter norsk-russere) i 2022 utgjør 22 895 innbyggere (Statistisk sentralbyrå [SSB], 2022) og de er godt spredt ut over landet. Samarbeidet i Barentsregionen er en viktig del av forholdet mellom Norge og Russland og utgjør en stor del av Norges sikkerhetspolitiske interesser i nordområdene. Det er her vi trenger få barrierer og trygghet. I løpet av 30 siste år har Russland og Norge hatt et tett samarbeid mellom norske og russiske kunnskapsinstitusjoner i nord, for eksempel innenfor kultur, fiskeri, miljø og folk-

til-folk. Diplomati, dialog og tillit har vært en del av hverdagen i forholdet mellom de to land.

Russlands invasjon av Ukraina 24. februar 2022 ble forårsaket av Russland-Ukraina-konflikten i 2013-2014 – en politisk og militær krise mellom de to landene som har pågått siden da. Invasjonen skapte ulike sterke reaksjoner blant russere, som gjorde seg gjeldende også i russiske miljø utenfor Russland. Ulike informasjonskilder skaper forvirring og ulikt syn på konflikten og invasjonen. Mine observasjoner viser at mange norsk-russere har sitt verdensbilde intakt, noe som ikke er lett å forandre.

Den langvarige konflikten og påfølgende invasjon av Ukraina har også en stor personlig innvirkning på meg. I 2011 reiste jeg til Ukraina og allerede på den tiden advarte noen russere meg om nasjonalistiske stemninger i Vest-Ukraina. Til tross for deres advarsler, opplevde jeg stor gjestfrihet i Lviv fylket og en unik blanding av russisk, jiddisk og ukrainsk kultur i Odesa, jeg møtte nye mennesker og noen av dem ble senere venner for livet. I tillegg er min opprinnelse direkte relatert til Ukraina – noen av mine nære forfedre var ukrainere. Begge de to grunnene har naturligvis og til dels tjent til en interesse for Ukraina-konflikten i denne prosjektoppgaven.

I konteksten av dette studieprogrammet ser jeg propaganda i et politisk perspektiv der befolkningens følelser og tanker manipuleres ved hjelp av sterke virkemidler som kommunikasjonssystemene bruker for å fremme bestemte oppfatninger og handlingsmønstre. Vår tillitsgrad til informasjon kan skape nye utfordringer som handler om hvordan informasjonen blir oppfattet og fortolket på riktig måte, hvordan vi ser på hendelser rundt oss, hvilke politiske valg vi tar, og i noen tilfeller kan propaganda sette det demokratiske samfunnet på prøve.

I denne oppgaven stiller jeg spørsmålet: *“Kan tillit til propaganda innebære en sikkerhetsrisiko for den demokratiske offentligheten i Norge?”* Jeg ønsker å finne ut mer om i hvilken utstrekning norsk-russere syn på Ukraina-krigen er et produkt av propaganda, hvordan russiske myndigheter har brukt propaganda som et virkemiddel, hvilke propagandamyter synes å være vanlige blant norsk-russere, hva de “pakker inn i bomull” når de tror på propaganda, og hvordan sikkerhet i det demokratiske samfunnet settes på prøve når folk tror på propaganda.

Hensikten med denne oppgaven er å utforske det eksisterende tillitsnivået til propaganda blant norsk-russere, jeg vil forsøke å forstå hvorfor de har tillit til

propaganda og hvilken sikkerhetsrisiko for den demokratiske offentligheten i Norge dette kan være.

Teori og analyse

Begrunnelse for valg av teori

Teorien om propaganda, tillit og sikkerhetsutfordringer kan belyse problemstillingen godt og være til hjelp for å finne hva som skjer når tillit til propaganda oppstår og hvordan vi kan forebygge eventuelle konsekvenser av den tilliten. Teoridelen baserer seg primært på boka *Falske nyheter: løgn, desinformasjon og propaganda i den digitale offentligheten* av B. Kalsnes (2019) og artiklene “*History as a propaganda tool in Putin’s Russia*” av M. Vázquez Liñán (2010) og “*Legitimering gjennom (selektiv) felles fortid: russisk bruk av historie i Ukraina-konflikten*” av M. Holm (2016). Artiklene gir et godt innsyn i hvordan russiske myndigheter har brukt propaganda, hva som kjennetegner den og hvilke propagandamyter russiske myndigheter spiller på. Blant flertallet av sekundære informasjonskilder vil jeg trekke frem artikkelen “*Hybrid krigføring – hva er det?*” av Garberg Bredesen og Reichborn-Kjennerud (2016) som belyser godt hvordan propaganda som en av maktmidlene benyttes i hybrid krigføring og hvilke sikkerhetstrusler den bringer mot Vesten. I tillegg bidrar artikkelen av A. Fillipova (2021) til forståelse av hvorfor russisk propaganda er spesiell og hvordan vi kan motvirke den. De ovennevnte undersøkelsene gir et godt grunnlag for refleksjon og sammenligning. Alle sitater i oppgaven er selv oversatt.

Propaganda

Begrepet propaganda har en vid opprinnelig betydning og starter sin lange historie i 1662. Da etablerte pave Gregor en komité av geistlige, Sacra Congregatio de Propaganda Fide, som hadde som oppgave å promotere troen basert på ordets makt og opponere mot protestantismen (Kalsnes, 2019). Propaganda-fenomenet ble vidt brukt i Nazi-Tyskland under ledelse av propagandaminister Joseph Goebbels, noe som resulterte i dets negative klang etter andre verdenskrig og senere erstattet av mer nøytrale begrep som overtalelse, kommunikasjon og informasjon (Skirbekk, 2020; Koppang, 2018). Den amerikanske journalisten og forfatteren Walter Lippmann (1919) hevdet at den grunnleggende utfordringen for demokratiet var å beskytte nyheter – kilden til offentligheten – fra propagandaens

påvirkning. Han knyttet mangel på pålitelig informasjon til utfordringer i et demokrati (Kalsnes, 2019, s. 40).

I dag står vi midt i et informasjonskaos – det har blitt vanskeligere å skille mellom faktabaserte nyheter og falske nyheter, vanskeligere å skille sannhet fra løgn og informasjon fra propaganda. Falsk og manipulert informasjon kan være en sikkerhetsrisiko i et demokrati. Propaganda kan også forklares som nyhetshistorier som har blitt laget av, eller på vegne av politiske aktører for å påvirke offentligheten (Tandoc, Lim og Ling, 2017, referert i Kalsnes, 2019, s. 32) og er strategisk brukt av massemedier for å nå ut til publikum. Som en form for kommunikasjon med formålet å bevisst manipulere målgruppen og å påvirke folks tro, meninger og preferanser for derved å oppnå politiske effekter, lever i dag i beste velgående som fenomen. Hovedsaken her er å endre atferd, både i en bestemt situasjon og generelt, for eksempel for å øke legitimiteten til politiske krefter eller redusere sannsynligheten for å motarbeide noen, og for å nøytralisere uønskede følelser. Det er velkjent at myndigheter kontrollerer og sprer desinformasjon i autoritære regimer, men liberale demokratier er avhengig av mangfoldig tilgang til informasjon for å kunne ta opplyste valg og beslutninger (McNair, 2018, referert i Kalsnes, 2019, s. 14). Propaganda er tett koblet med desinformasjon og falske nyheter og utgir seg ofte for å være fra troverdige kilder og er dermed vanskelig å oppdage og det er vanskelig å bekjempe manipulasjonen. I sin forskning definerer Haavard Koppang (2018) sju kjennetegn som hjelper oss å kjenne igjen fenomenet:

1. Propaganda er rettet mot styring og kontroll av folks oppfatninger og atferd. Fordommer og feilinformasjon brukes aktivt for å skape nye oppfatninger. Propagandister spiller på aversjon eller støtter visse vrangforestillinger.
2. Sammensetning av argumentasjon og aktivisering av emosjoner (f.eks. frykt, sinn, skyld og skam) som har til hensikt å hindre refleksjon om premisser og evidens – noe som resulterer i falske argumenter.
3. Propaganda har alltid en skjult agenda, en dyktig kombinasjon av fakta og fiksjon.
4. Propagandister bagatelliserer sine egne feil og legger skyld og ansvar på andre.
5. Propaganda vil alltid forsøke å gjøre verden enklere, og å dele den inn i venner og fiender. Budskapet repeteres over tid og man skal tro og innrette seg etter budskapet, fremfor å slutte seg til dem som “ikke er med oss”.

6. Budskapet har til hensikt å hindre både fattede og informerte beslutninger. Ansvarsfraskrivelse brukes som en utvei for å unngå en vanskelig situasjon før propagandaen trappes opp.

7. Personer forbundet med tillit og troverdighet i samfunnet brukes enten åpent eller indirekte via tredjepersoner for å villede andre.

Kalsnes (2019) påpeker at propaganda ofte er basert på fakta, der fremstillingen ofte blir skjev – en side blir fremhevet, mens andre perspektiver blir underkommuniserte (s. 33). I tillegg blandes ofte nyheter og kommentarer, noe som går i strid med journalistikkens objektivitet. Propaganda brukes til å fremme skjulte agendaer og manifesterer seg ofte gjennom falske nyheter som er et problematisk, og kontroversielt begrep når man betrakter falsk informasjon. I motsetning til sistnevnte, er propaganda et mer dekkende begrep når det gjelder en bevisst hensikt for å villede og påvirke politisk (Kalsnes, 2019, s. 37).

Overalt er det politiske krefter som prøver å nå sine mål gjennom media. Dette skjer selv i de mest demokratiske landene. Problemet er bare gjennom hvilke kanaler propagandistene jobber og hvor legitime de er (Fillipova, 2021). Som sosialt fenomen har propaganda fått større interesse, og i dagens kunnskapssamfunn må man skifte fokus fra å være en lydige informasjonskonsument til en kritisk tenker som kan ha et bevisst og aktivt forhold til valg av informasjonskilder, spesielt i den digitale offentligheten.

Propaganda og sikkerhetsutfordringer

Begrepet *hybrid krigføring* brukes av politikere og medier for å beskrive ulike sikkerhetstrusler mot Vesten. Disse truslene utfordrer både hvordan vi skal forstå dem og hvordan vi skal respondere på dem, men det er fortsatt vanskelig å vite hvordan vi skal forholde oss til, spesielt med hybrid krigføring (Vedlegg 1, Fig. 1) der virkelige angrep blir kombinert med propaganda, cyberkriminalitet eller tyveri av intellektuell eiendom og data (Sitter, 2018). Propaganda som en av maktmidlene benyttes aktivt i hybrid krigføring som utvider rommet til flere områder. En konflikt i dag må ikke nødvendigvis vinnes militært – ved at den ene parten kapitulerer. Den kan også utkjempes og avgjøres på et politisk og diplomatisk plan, i informasjonssfæren, innenfor økonomi og finans, kultur og i cyberrommet (Garberg Bredesen & Reichborn-Kjennerud, 2016).

Propaganda er tett forbundet med politiske virkemidler som brukes i hybrid krigføring. Hensikten kan for eksempel være å påvirke eller utnytte politiske beslutningsprosesser hos en motstander, ofte ved hjelp av informasjonsoperasjoner. Mytene som Putins propagandamaskineri har spredt i årevis høres stort sett merkelige ut. Pomerantsev (2014), referert i Taksdal Skjeseth (2022), definerer propagandaens mål som å ikke nødvendigvis å få russerne til å tro på alt de hører, men å få dem til å tvile på alt. Dersom man ikke tror på noen ting eller ikke kan vite, skal man ikke bry seg. Dette fører til apati og kynisme blant folk som skaper grunnlag for trygghet og å ha en sterk leder. Dette synet støttes av Hannah Arendt (1951): *“Hvis alle alltid lyver til deg, er ikke konsekvensene at du tror på løgnene, men at du ikke tror på noen ting lenger. Et folk som ikke lenger kan tro på noe, kan ikke bestemme seg. (...) Med et slikt folk kan du gjøre hva du vil.”* (Taksdal Skjeseth, 2022). Johansen (2018) poengterer at en slik total mistillit betyr at hva enn ledelsen i Kreml sier, uansett om det er sant eller ikke, vil det bli mistenkt for å være løgn. Konsekvensene det kan føre til er at folk slutter å ha medbestemmelse i hva slags beslutninger som fattes, hva slags politikk som skal føres eller å være med på å endre og vedta nye lover. Det at folk er passive, utgjør en sikkerhetsrisiko, for eksempel ved innblanding i landets indre anliggender utenfra, noe som i sin gjengjeld kan føre til politisk ustabilitet. Det handler også om kampen om innflytelse og ønsket om å vinne befolkningens støtte, folks hjerter og hoder. I hybrid krigføring er det opinion og politikere som er hovedmål – en aktør ønsker å påvirke disse. Ikke-militære midler er helt nødvendige i kampen om det kognitive – om hvordan en konflikt skal forstås eller hvordan å tære på viljen til å stå imot de handlingene en aktør ønsker å påtvinge en motstander (Garberg Bredeesen & Reichborn-Kjennerud, 2016).

Informasjon og propaganda i hybrid krigføring har gått utenfor operasjonsområdet og fått en mer “selvstendig” rolle. Folks oppfatning om hva som skjer og hvem som har “rett” i en konflikt, det vil si krigens narrativ, spiller en viktig rolle i hybrid krigføring. Dette utgjør en helt ny utfordring for hvordan man tenker om krig og driver krigføring. I konflikt representerer TV, internett og sosiale medier en viktig kanal som både statlige og ikke-statlige aktører ønsker å utnytte for å nå folk både regionalt og internasjonalt. Spesielt sosiale medier har i nåtiden stor innflytelse på folks meninger og handlinger.

Informasjonens rolle i moderne krigføring har ført til at mange omtaler det som en “egen slagmark”. Sitter (2018) trekker frem måten Russland har brukt enorme krefter på å få innflytelse i Europa, blant annet via sosiale medier, som et eksempel på en trussel norske virksomheter må ta alvorlig. Informasjonsoperasjoner brukes til å framkalle, forsterke eller endre folks oppfatninger, holdninger og atferd. Informasjon er avgjørende for å mobilisere folks støtte eller vilje til å kjempe, enten nasjonalt, internasjonalt eller i krigssonen. Propagandavirksomhet kan drives ved at aktører kontrollerer informasjonsflyten. Massemediene ifølge Grimen (2004) blir ofte kalt “den fjerde statsmakt” og er på sitt beste fora for politisk meningsdannelse og viljesdannelse i et demokratisk samfunn. For å oppnå maksimal strategisk effekt vil en aktør ofte samkjøre ulike aktiviteter. Jo større effekt en aktør klarer å oppnå ved å kombinere ikke-militære aktiviteter, desto mindre behov vil det være for å ta i bruk kostbare militære midler (Garberg Bredesen & Reichborn-Kjennerud, 2016).

Tillit og graden av tillit til medier i Norge og Russland

Tillit er vanskelig å forklare og definisjonen på tillit som et mellommenneskelig og et institusjonelt fenomen varierer sterkt, særlig mellom ulike land og kulturer. Fenomenet beskrives ofte som samfunnets *lim* og *grunnmur*. Ifølge den tyske sosiologen Niklas Luhman skulle man rammes av angst, og sosialt liv ville vært umulig dersom man ikke stoler på noen. Tillit åpner muligheter, men kan også ha farlige konsekvenser, for eksempel i grupper hvor folk bare stoler på hverandre og ikke på andre (Grimen, 2009, s. 11-12). Gulbrandsen (2000), referert i Saltnes Urdal (2015, s. 10) beskriver tillit som en viktig bestanddel i vår hverdag og vevd inn i mange av våre relasjoner med andre mennesker, ofte uten at vi tenker noe større over dette. Tillit er en betingelse for at vi skal kunne gjennomføre svært mange av våre gjøremål. Grimen (2009) formulerer fenomenet som handlinger med få forholdsregler som er mest allmenne kjennetegn når man stoler på noen. De fleste tillitsteorier er enige i at hvis man har tillit, så tar man færre forholdsregler – man senker “guarden” (Elster, 2007, referert i Grimen, 2009, s. 19). Lagerspetz (1996) påstår at en rekke normer og moralske verdier vi sjelden eller aldri tenker over, legger grunnlag for vår grunnleggende tillit (Grimen & Skirbekk, 2012, s. 19). Dette er også tett bundet med tillitens moralske dimensjon og etiske forpliktelser. Et tillitsfullt menneskesyn gjør noe med hvordan vi

forholder oss til hverandre. Dette perspektivet er tydeligst i de nordiske land, hvor det høye tillitsnivået bare kan vedlikeholdes så lenge vi føler oss forpliktet av andres tillitsfullhet (Grimen & Skirbekk, 2012, s. 25).

Norge ifølge Grimen og Skirbekk (2012) er definert som et av de land i verden som har høyest generell tillit. Nordmenn plasseres som et av de mest tillitsfulle folk i verden når det gjelder det å ha tillit til hverandre, til fremmede og til makthavere. Tillit som en del av sosial kapital gjør det mulig for landet å hevde seg godt i global konkurranse. Vi er et land med forholdsvis høy tillit til mediene og forholdsvis høy bevissthet om kildekritikk og kritisk medieforståelse (Kalsnes, 2019, s. 11). En undersøkelse viser at norske medier har tillit i befolkningen – 83 prosent er enig eller litt enig i påstanden om at norske medier i hovedsak er til å stole på (Medietilsynet, 2019). Tall fra det uavhengige meningsmålingsinstituttet Levada (Vedlegg 1, Fig. 2) viser at 46 prosent av russerne selv sier at de ikke klarer å skille mellom sannhet og løgn på de russiske TV-kanalene. Russland-kjenneren og medieviteren Richard Bærug som har analysert russiske medier i boken “Putins presse”, understreker: *“Dette kan tyde på at det statlige mediemonopolet har klart å bryte ned ønsket om å vite sannheten hos nesten halvparten av befolkningen”* (Johansen, 2018).

Hvorfor russisk propaganda er spesiell

I intervjuet med Anastasija Phillipova (2021) forteller Gregory Asmolov, førsteamanuensis i Digital Entrepreneurship and Marketing ved King's College i London, hvordan propaganda i Russland har mutert og hvorfor den gjennomsnittlige russer er lettere å manipulere enn den gjennomsnittlige briten. Han poengterer at i Russland har det skjedd en interessant vending når det gjelder TV. I sovjetårene tilhørte TV-kanalene myndighetene fullstendig og ble brukt som en måte å bygge et informasjonsbilde på. På nittitallet begynte og endte demokratiseringen med dens utfordringer til staten. I august 2000 inntraff Kursk-ubåttragedien, og nåværende myndigheter innså at kontroll over TV er det første skrittet mot å opprettholde politisk stabilitet, spesielt i krisesituasjoner. Og her er vi nå – de viktigste sentrale kanalene er igjen kontrollert av staten (Phillipova, 2021).

TV handler om enveiskommunikasjon hvor vi har en aktiv sender og en passiv mottaker. Informasjonen kan nå ut til mange raskt og uten avbrytelser, uten at folk

har mulighet til å engasjere seg, spørre om ting de lurer på eller gi alternative forklaringer. For dagens russiske myndigheter er evnen til å kontrollere informasjonsbildet av borgernes verden et viktig element for å fremme sitt politiske mål, legitimere beslutninger og samtidig minimere protestpotensialet. Og hvis alternative politiske krefter oppstår, gjøres alt for at disse menneskene ikke skal få støtte fra flertallet av befolkningen. I 2014 var TV det mest populære mediet i Russland, og for mange det eneste nyhetsmediet. Kabel-TV var utbredt, men kun tre kanaler hadde 90 prosent dekning over hele landet (Gjørven & Krohg-Sørensen, 2014). Siden 2018 har andelen av TV-brukere gått ned, og i 2021 utgjør 53 prosent av russerne aktive TV- og Internett-brukere – de ser på TV og surfer på nettet minst flere ganger i uken (Vciom, 2021). I Norge synes tendensen å være relativt likt – andelen TV-seere fra 2010 til 2019 har falt fra 82 til 48 prosent (Moafi, 2020).

En ny type propaganda prøver å bruke moderne teknologi. Det er fortsatt viktig for staten å kontrollere tradisjonelle medier og hindre andre medier i å endre agendaen. Asmolov (Fillipova, 2021) poengterer: *“For myndighetene er det faktisk viktig å dominere i informasjonsrommet ved å skape gunstige forhold for russiske kilder og ugunstige forhold for kilder som ikke er kontrollert av russiske myndigheter. Når vi snakker om det suverene internett, handler dette ikke bare om lovgivningstiltak, men også om tiltak som kan minimere innflytelse av utenlandske plattformer på dagsorden.”* Til tross for det potensielle mangfoldet og populariteten til vestlige internettressurser som Twitter, Youtube, Wikipedia, Instagram o.l., skapes et miljø dominert av staten. TV har tilpasset seg ganske godt til moderne forhold, og økt følelsesmessig nivå, spesielt i TV-programmer i form av debatter hvor det fremmes at det alternative synet er illegitimt og det er vanskelig å sjekke fakta. Aggresjon og giftighet mot andres synspunkter og meninger skaper ikke bare innholdet, men også det emosjonelle nivået av propaganda. Folk blir fortalt at en slik reaksjon på de som “ikke er med oss” er normal og til og med riktig, og dermed legitimert.

TV-propaganda fremstår å være farlig ved sin konstruksjon av emosjonelle modeller som svar på alternative informasjonskilder. Dette fører til en rigid polarisering, som propagandister er interessert i. Mennesker er ikke lenger i stand til å skille sine personlige forhold fra nyhetsagendaen – individet oppfattes ikke lenger utenfor konteksten av politiske hendelser. Hvis man tenker “feil” om

Ukraina eller USA, møter man umiddelbart aggresjon. Og dette ser ut til å være hovedsuksessen til russisk propaganda.

Metodisk tilnærming

Fenomenologisk metode

Fenomenologi er presentert både som en filosofisk bevegelse og en kvalitativ forskningsmetode. Som filosofisk bevegelse tar fenomenologi utgangspunkt i verk av Edmund Husserl (1859–1938) (Ladkin, 2010, s. 16). Fenomenologi som forskningsmetode tar utgangspunkt i at alle fenomener er konstruerte og fortolket individuelt, avhengig av konteksten og den subjektive verden hos individet (følelser, tanker, oppfatninger osv.). Forskningsobjektet i den fenomenologiske metoden er menneskets opplevelse av et fenomen (Klenke, Martin & Wallace, 2016, s. 208-209).

Propaganda kan studeres fra ulike perspektiver, og derfor er det mulig å definere den på ulike måter. Derfor vil jeg fordype meg i problemstillingen ved hjelp av andres og mine egne synspunkter og erfaringer. Anvendelse av en fenomenologisk metode gjør det mulig å studere propaganda som et sosialt konstruert fenomen (Fairhurst & Grant, 2010, Grint, 2005, referert i De Paoli et al., 2017, s. 101) som kan være definert og fortolket ulikt, avhengig av situasjoner, konteksten, og hvordan den oppfattes av enkelte individer.

Hermeneutisk tilnærming

Historisk sett tar hermeneutisk tilnærming utgangspunkt i renessansen med fortolkningskunsten av teologiske tekster og juridiske dokumenter. Martin Heidegger (1889-1976) utvidet Husserls fenomenologiske konsept ved at kunnskap bygges på forståelse artikulert som en fortolkning av våre oppfatninger og erfaringer. Metoden er ofte brukt innen områder der forskerne må fortolke noe de ikke kan måle og veie (Ebdrup, 2012). Den hermeneutiske spiralen/syklusen er tolkningsprosessen som innebærer dynamisk resirkulering mellom forforståelse (kunnskapen vi allerede har) og fortolkning (Vedlegg 1, Fig. 3). Resirkuleringen mellom dataene som helhet og dataene foregår delvis gjennom omfattende avlesninger, omlesninger, refleksjoner og skrifter (Klenke et al., 2016, s. 216). Med andre ord vil ny kunnskap eller erfaring analyseres og fortolkes på nytt. Dette vil gi påfyll og oppdatering på grunnlag av den gamle forståelsen. Ut fra en

hermeneutisk synsvinkel finnes det ikke objektive sannheter man leter etter, derfor er det viktig å bruke metoden for å finne “mening” gjennom å forstå (Alnes, 2020).

Min forforståelse av propaganda skal være mitt utgangspunkt. Ved bruk av relevante teorier og tolkning av innsamlet data skal jeg analysere og revurdere tillitsnivået til propaganda for å finne ut hva som skjer når tillit til propaganda oppstår og hvordan vi kan forebygge eventuelle konsekvenser av den tilliten. I tillegg skal jeg komme med anbefalinger til hva som må til for at vi kan bli bedre til å takle fremtidige utfordringer.

Mitt perspektiv

Programmet “Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse” har gitt meg en mulighet til å tilegne meg nye kunnskaper og ferdigheter via tre intensive studiesamlinger – to i Oslo og én i Roma. Krigen i Ukraina var ledemotivet for alle tre. Sammen med medstudenter har jeg reflektert over problemstillinger i sikkerhetsledelse og delt erfaringer fra forskjellige organisasjoner. I tillegg har jeg anvendt teorier og metoder i praksis, analysert mine tidligere arbeidserfaringer i lys av insentiver for fremtidige prosjekter nasjonalt og internasjonalt.

Gjennom samarbeidet med medstudenter har jeg fått gode muligheter til å utveksle erfaringer fra forskjellige arbeidsplasser. Min tverrkulturelle identitet har spesielt bidratt til forståelse av sikkerhetsutfordringer mine medstudenter har delt i fora. Jeg er bevisst på at propaganda og tillit til den utgjør en sikkerhetsrisiko i den åpne demokratiske offentligheten i Norge. Putins propagandakrig viser seg å strekke seg langt ut over Russlands grenser og brukes i krigen mot Ukraina. Og Russlands mediebruk ser ut til å være avgjørende for at de skal kunne “vinne” over opinionen blant russere som bor i andre land. Med den hensikten å forstå hvorfor norsk-russere har tillit til propagandaen og hvilken sikkerhetsrisiko dette kan medføre, vil jeg fordype meg i fenomenet propaganda. I min oppgave vil jeg ha fokus på hvordan norsk-russere håndterer og forholder seg til informasjon som kan bli definert som propaganda, hvorfor de har tillit til den og hvordan de kan overvinne utfordringene og lykkes med utforming av det propagandafrie samfunnet.

Gjennom mine observasjoner, intervjuer og drøftinger av teori vil jeg gå frem og definere fallgruver som norsk-russere kan unngå, og finne ut mulige løsninger

som eventuelt kan bidra til forbedring av måten vi oppfatter og bearbeider innkommende informasjon på. Mine språkkunnskaper og forståelse av den russiske identiteten og forutsetninger kan også hjelpe meg å analysere fenomenet propaganda.

Datamateriale og valg av respondenter

Denne prosjektoppgaven baserer seg på en kvalitativ undersøkelse, hvor jeg har brukt mine egne observasjoner fra studiesamlinger og teorier fra masterprogrammet “Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse”. I tillegg hentet jeg informasjon fra individuelle samtaler med norsk-russere.

I tidsrommet april-mai 2022 har det totalt blitt gjennomført intervjuer med tolv personer. Målgruppen som representerer en aldersgruppe fra 32 til 62 år, har sin opprinnelse fra Russland og har bodd i Norge fra 3 til 30 år. Geografisk sett er respondentene spredt ut over landet – Troms og Finnmark, Trøndelag, Vestlandet og Viken. Spørreskjema er vedlagt (Vedlegg 2). Samtalene handler overordnet om Russland-Ukraina-konflikten, Russlands invasjon av Ukraina, hvordan informasjonskilder blir valgt og håndtert av respondentene, og hvordan det er å være russer i Norge nå. Respondentene har bidratt med spennende historier om hvordan de opplever konflikten, hvordan de takler en stor tvetydig informasjonsmengde og hva konsekvensene kan bli.

Mitt valg av respondenter har til hensikt å sette fokus på den russiske befolkningen som har dobbel identitet som gir dem helt sikkert mye bedre forutsetninger for å forstå hvordan propaganda virker enn for nordmenn som ikke har opplevd propaganda. Utvalget gir også bredere perspektiv og ulike synspunkter på forskningsspørsmålet og de erfaringene respondentene har observert eller opplevd. Med noen av respondentene har vi tidligere hatt utallige samtaler om deres syn på konflikten, propaganda, de politiske regimene i Russland og Ukraina og nye lederperspektiver i sikkerhetsledelse i inn- og utlandet. Noen av intervjuene ble tatt opp og transkribert. Alle lydfiler og notater blir slettet i etterkant av innlevering av oppgaven. Alle informantene er anonymisert og samtykkeerklæring er vedlagt (Vedlegg 3).

Svakheter ved undersøkelsen

Propaganda er et omfattende tema for en begrenset oppgave på 20 sider. Selv om jeg har forsøkt å vise mangfold blant respondenter, synes antallet respondenter

(tolv) å være relativt lavt. Gjennomføring av intervjuene viste at det var vanskelig å få fram gode historier. De fleste intervjuene opplevdes emosjonelt, og det viste seg at respondentene er direkte preget av konflikten. Alle informantene er godt kjent for meg fra før, og vi har gode relasjoner i tillegg til at noen av dem er mine nære venner. Dette kan muligens bli oppfattet med skepsis av lesere.

Relevant sikkerhetsperspektiv

I denne oppgaven prøver jeg å finne ut mer om hvordan norsk-russere opplever Russlands invasjon av Ukraina, hvordan de opplever og forholder seg til informasjonen de konsumerer, og hva de er redd for i nåværende situasjon. Mine drøftinger nedenfor er funn på hvilken informasjon norsk-russere stoler på, hva som skjer når mennesker har tillit til propaganda, hvilken sikkerhetsrisiko for den demokratiske offentligheten i Norge dette kan medføre og hva eventuelle konsekvenser kan bli. I mine drøftinger legger jeg spesiell vekt på mytene om “ukronazier” og “NATOs østutvidelse” fordi de synes til å være de mest utbredte blant vanlig folk i Russland og den “offisielle legitimeringen” for Russlands angrep på Ukraina. På slutten av prosjektoppgaven vil jeg trekke konklusjoner på hva som står bak tilliten til propaganda og hvilken sikkerhetsrisiko dette kan innebære.

Forståelse og opplevelse av propaganda av respondentene

Forståelse og opplevelse av propaganda varierer til en viss grad. Respondentene har delt sine erfaringer om at folk i Norge stort sett konsumerer informasjonskilder som de fritt velger selv, men noen av respondentene påpeker at nordmenn også synes til å være påvirket av propaganda [motpropaganda]. Noen av respondentene binder propaganda med ytringsfrihet og mener at alle kan formidle sine meninger uten å frykte negative konsekvenser eller å bli sanksjonert for sine ytringer.

Respondent 12 forstår propaganda som “*et pålegg av sine regler* [imposing own rules] *når man biller inn sine regler og sitt verdensbilde slik at andre kommer til å tro på dem og akseptere.*” Hen tenker alltid tilbake på hvordan demonstrasjoner i Europa ble belyst på russisk TV og etter å ha bodd her i fem år, forstår hen i hvilken grad russere har blitt utsatt for ting som ikke stemmer. Respondenten poengterer: “*Russiske propagandister snur ting på hodet og presenterer alt i lys*

som er gunstig for myndighetene – for eksempel ble fredelige demonstrasjoner i Europa og Russland, som i utgangspunktet er identiske arrangementer, presentert på en helt forskjellig måte.” Respondent 2 beskriver propaganda som “medias dekning av hendelser på en måte som skaper bestemte stemninger i samfunnet eller tilbøyer mennesker til, for eksempel, å støtte regjeringen eller, omvendt, for å reise et opprør.” Hen poengterer: “Det handler også om å forvrengte informasjonen og fakta som presenteres, ta dem ut av kontekst, undertrykke upassende informasjon og lage forfalskninger.” Respondent 1 opplever propaganda dualistisk. Hen mener at nordmenn også er påvirket av propaganda [motpropaganda]: “Nordmenn har én mening – de gjentar om Putin kun det de ser på TV.”

Respondentenes syn på Russlands invasjon av Ukraina

Respondentenes syn på krigen varierer betraktelig. Hvordan de opplever krigen og hvilken løsning som etter deres mening eventuelt kan løse konflikten, avslører i hvilken utstrekning respondentene har tillit til russisk propaganda, med andre ord hva de egentlig “pakker inn i bomull”.

Respondent 1 mener: *“Konflikten bør ta slutt så raskt som mulig, for hver dag fører til ofre. Konflikten var unngåelig fordi USA og Vesten brukte og forberedte Ukraina som et springbrett for et ytterligere angrep på Russland.”* På spørsmålet om hva må til for å løse denne konflikten, svarer hen: *“Ukrainas samtykke til russiske forhold: nøytral status, avkall på atomvåpen, anerkjennelse av Donbass uavhengighet, og viktigst av alt, fraværet av nazisme i Ukraina.”* I dette svaret ser jeg høy utstrekning av tillit til informasjonskilder som jeg betrakter som propaganda. Det både refererer til propagandamyter og gjenspeiler den offisielle retorikken som russiske myndigheter har brukt i årevis.

Respondent 10 synes til å ha relativt nøytral tillit til russiske informasjonskilder. Hen opplever krigen som *“en tragisk hendelse som kunne vært unngått. Det er svært uheldig at dette skjer, og det er synd at det tilsynelatende ikke fantes noe annet alternativ for å løse motsetningene mellom landene.”* Hen reflekterer omkring at det kan være flere løsninger, for eksempel en militær [overgivelse av den ene eller den andre siden], kanskje en politisk løsning som vi beveger oss lenger og lenger fra, mener respondenten. Hen tilføyer: *“Nå er det bare militær*

konfrontasjon som kan løse konflikten - vi har ingen annen vei, verken Russland eller Ukraina.”

Respondent 8 svarer tvilende: *“Jeg tror at det er ingen røyk uten ild. Jeg har inntrykk av en stor informasjonskrig som tilslører sannheten og nærer enda mer hat.”* Hen er usikker på hva som kan stoppe denne krigsmaskinen nå, men innrømmer: *“Selv om de østlige republikkene i Ukraina blir en del av Russland, vil Russlands isolasjon fortsette, og verden vil aldri bli den samme. På den annen side trenger ikke verden å være den samme. Jeg tror dette er et stadium av transformasjon av hele verden, hvor det viktigste er bare å forbli menneske.”*

Respondent 9 viser null tillit til medier kontrollert av russiske myndigheter: *“Det som skjer i Ukraina nå, er krig. Russland har angrepet et uavhengig land og ønsker å bryte det for seg selv. Ukraina kjemper mot okkupantene. Russland har et slags imperialistisk behov for å herske over alt og for å være best. Tilsynelatende ble den demokratiske utviklingen av Ukraina i strupen på det russiske styret, noe som ble en trussel. Hvis Ukraina var i stand til å oppnå velstand gjennom demokrati, så kunne det samme vært mulig i Russland. Men dette er ikke i det russiske regimets interesse. Løsningen på konflikten kan være tilbaketrekking av russiske tropper, tilbakeføring av de okkuperte områdene [Donbas, Luhansk og Krim]. Dette kan være slutt på denne forferdelige krigen.”*

Legitimering av russiske propagandamyter

Andre verdenskrig og “ukronazier”

Russlands myndigheter har aktivt brukt historien for å fremme nåværende politikk og rettferdiggjøre sine handlinger i Ukraina-konflikten. I sin analyse av offisielle uttalelser fra Russlands utenriksdepartement, samt taler og bemerkninger fra Putin, hevder Holm (2016) at historien har spilt en viktig og varierende rolle i offisiell retorikk. En av de hyppigst forekommende historiske temaene i de offentlige uttalelsene om Ukraina er andre verdenskrig. Denne referansen blir brukt for å sette den nåværende regjeringen i Kiev til skamme for den nåværende situasjonen, så vel som aktører assosiert med regjeringen, særlig de høyre-radikale bevegelsene (Holm, 2016, s. 228). Et godt eksempel på løgn fra russisk side er historiene og overdrevne fremstillinger av neo-fascistiske trusler mot særlig russiske borgere (Holm, 2016, s. 215). Myndighetene i Russland forteller en historie om at høyreekstremer og nazister spiller en fremtredende rolle i dagens

Ukraina og at landet bør “denazifiseres”. I sin melding til Russlands føderale forsamling refererer Putin til 75-års jubileet for starten på andre verdenskrig og advarer om konsekvensene av å samarbeide med nazister: *“...de som sto bak de siste hendelsene i Ukraina forfulgte andre mål: de forberedte et nytt statskupp, og planla å ta makten uten å stoppe ved noe. Terror, drap og pogromer ble brukt. De viktigste gjerningsmennene til kuppet var nasjonalister, nynazister, russofober og antisemitter. Det er de som i stor grad bestemmer livet i Ukraina i dag.”* (Kreml, 2014).

Intervjuene viser at denne retorikken finner plass også blant russere i Norge. Respondent 1 forteller: *“En gang har jeg opplevd at en ukrainer i lidenskap har ytret seg om alle russere skulle bli drept. Da merket jeg at dette er nazisme. Dessverre er det nazisme i Ukraina, mener jeg. En nordmann har skrevet til meg [en kommentar på Facebook] om at nazismen kan opptre som en alternativ vei mot russisk innflytelse. Jeg mener dette er feil – Ukraina kan velge hvilken som helst vei, for eksempel den norske veien, den israelske eller den finske, men ikke nazisme. Nazisme som ideologi ble forbudt av Nürnbergprosessen i 1945 og det er ingen begrunnelse for nazisme, mener jeg.”* Her spiller propaganda på aversjon eller støtter visse vrangforestillinger. Respondentens uttalelse er preget av en subjektiv oppfatning av situasjonen, derved er det faktisk vanskelig å spekulere i konteksten og meningen til motstanders ytringer på en objektiv måte. Respondentens referering til nazisme tyder på en klar fremstilling av neo-nazisters trussel som aktivt brukes i Russlands offisielle retorikk. Budskapet om “ukronazier” er godt basert på fakta om andre verdenskrig, men fremstillingen er skjev på grunn av at respondenten ikke følger opp fakta om at det også finnes høyreekstreme krefter i andre land, f.eks. i Russland og Norge. Respondent 2 er delvis influert av denne myten. Hen sier: *“Jeg kjenner til versjonen om at nasjonalisme i Ukraina blomstrer, men jeg synes at dette er innenriks anliggende for ukrainere.”*

Omtale av nazisme i Ukraina er en omstridt del av ukrainsk historie som referer til Organisasjonen av ukrainske nasjonalister (OUN) som i sin motstandskamp mot Sovjetunionen under andre verdenskrig samarbeidet med de tyske nazistene i blant annet utryddelsen av østeuropeiske jøder (Kapeller, 2014, s. 114). Ifølge Johannes Due Enstad, forsker ved Institutt for samfunnsforskning (ISF), har Ukraina i dag ikke noe større problem med nynazister enn andre europeiske land.

Han forklarer påstanden om at Ukraina er styrt eller dominert av nynazister, er helt feil. Denne anklagen var også en del av Kremles anti-ukrainske propaganda i 2014. Og den ble brukt som begrunnelse for okkupasjonen og anneksjonen av Krim-halvøya og støtten til pro-russiske separatister i Donbas-regionen. Det finnes nynazister og høyreekstreme krefter i ukrainsk politikk, men disse er marginale elementer i det ukrainske samfunnet (Faktisk.no, 2022). Resultatene fra parlamentsvalg i 2019 indikerer at en koalisjon av høyreradikale partier fikk kun to prosent av stemmene, for eksempel fikk Svoboda-partiet (Frihet) 2,15 prosent (2019 Ukrainian parliamentary election, 2022). Til sammenligning fikk Dmytro Yarosh, partilederen til Pravi Sektor (Høyre Sektor), 0,7 prosent av stemmene ved presidentvalget i 2014 (Johansen, 2018). Det mest paradoksale med Russlands retorikk om at Ukraina er full av høyreekstreme krefter er det faktum at Ukrainas president Volodymyr Zelenskyj har jødisk bakgrunn (Holm-Hansen og Paulsen, 2022). Dette går faktisk i strid med nasjonalsosialismens høyreekstreme ideologi som betrakter jøder som fiender. Dette kunne det russiske propagandamaskineriet igjen snu på hodet og sette spørsmålsteget ved å fremsette en påstand om at *“Hitler også hadde jødisk blod”* (Hagfors, 2022).

NATOs ekspansjon østover

Propagandamyten om NATOs ekspansjon østover er forbundet med Russlands endrede oppfatning av NATO som en potensiell partner til en fornyet militær trussel. Myten har aktivt bidratt til legitimering av en konsentrasjon av russisk militær på den vestlige grensen. Tsygankov (2018) påpeker den underliggende faktoren som i utgangspunktet har definert at Russlands oppfatning av NATO har å gjøre med Russlands erfaring med sikkerhetsinteraksjoner med vestlige nasjoner. Russlands reaksjon på NATOs østutvidelse utviklet seg fra forsøk på å spre potensielle skader gjennom et begrenset samarbeid til passiv og deretter aktiv inneslutningspolitikk. Sistnevnte har resultert i en risikabel oppførsel med hensyn til alliansen. Per i dag har Russland lært av sin interaksjon med alliansen at NATO fortsatt er en prinsipiell trussel mot Russlands nasjonale sikkerhet og at gjennom alliansens ekspansjon søker Vesten å utøve sin kulturelle, økonomiske og politiske dominans i Eurasia (Tsygankov, 2018, s. 101). Undersøkelse av Interfax i mars 2008 viste at 74 prosent av de russiske sa at Ukrainas mulige tiltrødelse til NATO utgjorde en trussel mot den russiske føderasjonens nasjonale sikkerhet

(Tsygankov, 2018, s. 105). Respondent 6 har delt om at hennes foreldre diskuterer mye om NATO og NATO-utvidelsen, og at de tror på denne myten. På grunn av ulike syn på ekspansjonen, giftige kommentarer og bemerkninger har respondenten valgt å slutte interaksjoner med noen av sine venner og slektninger fra Russland i sosiale medier. Budskapet fremstilles av motparten i form av sammensetning av argumentasjon som har til hensikt å aktivere skyldfølelse. Propagandister har lyktes med å mobilisere støtte til nasjonalistisk og anti-vestlig tenkning i Russland ved å fremstille den ukrainske revolusjonen (2014) på feil måte og den vestlige støtten til den i tillegg til budskapet om Ukrainas ønske om medlemskap i alliansen.

To av tolv respondenter har direkte og indirekte snakket om “NATO-trussel”. Respondent 2 merker: *“USA og Vesten ønsker Russlands underkastelse, et forhold ikke basert på vennskap og gjensidig respekt, men på diktat og underordning, siden Russland har en enorm mengde naturressurser, mens i Vesten er det en betydelig mangel på naturressurser.”* Budskapet om Vestens mangel på naturressurser har blitt repetert for russere over en lang periode og egentlig deler dette verden inn i venner og fiender.

Selv om Respondent 10 har bodd i Norge i mer enn 10 år, ser hen “NATO-trussel” i et annet perspektiv. Hen er bekymret for at Ukraina-konflikten kan eskalere fra lokalt til globalt nivå: *“Vi har NATO-skip her og de har øvelser hver uke. Russerne i Norge ved å være på territoriet til et NATO-land, har ikke mulighet til å påvirke situasjonen på noen måte. Jeg er sterkt redd for på at vi kan komme i en situasjon hvor vi kan være gisler i NATOs aggressive handlinger. De [militæret] kommer ikke for nordmennene, men for russerne.”* Respondentens svar refererer til sammensetning av argumentasjon og aktivisering av emosjoner (frykt), noe som hindrer refleksjon om evidens. Svaret kan betraktes som oppfatninger utviklet historisk av den kalde krigen (1947-1991). Respondentens synsvinkel stiller faktisk spørsmål om tillit til norske myndigheter, forsvaret og spesielt politiet – institusjonen som er fundamentalt for demokratiet og sikkerheten i Norge.

Propaganda som tillitsobjekt

Å finne ut hvorfor og i hvilken utstrekning norsk-russere tror på propaganda, var mest krevende. Fra respondentenes svar klarte jeg å få en idé og komponere en

logisk kjede som kaster lys over hvorfor russerne stoler på propaganda. Intervjuene viser at fem respondenter er kritiske til informasjonen de får fra russiske kilder, fem andre er i noe grad påvirket av propaganda – de tviler ofte på all informasjon uavhengig av dens opprinnelse, mens to av tolv er påvirket i stor grad – de tror på og støtter de fleste mytene som russisk propaganda spiller på.

Begrensede språkkunnskaper og/eller lite integrasjon i det norske samfunnet kan sannsynligvis være en av grunnene til at noen av norsk-russerne ikke velger alternative informasjonskilder og derfor har tillit til propaganda. Min antagelse støttes av Respondent 6: *“Det er viktig å lytte og lese ulike kilder for å danne et objektivt synspunkt. Dette avhenger av språkkunnskaper – da kan man lytte til ikke bare russiske kilder.”* Mangel på kritisk tenkning gir grunnlag for tillit til propaganda, noe som Respondent 8 støtter med sitt svar: *“Hvis folk ikke tenker kritisk, kan absolutt all informasjon presenteres til folk på en vakker og praktisk måte.”* Respondent 11 forteller: *“Valget av mine informasjonskilder er alltid begrunnet av min kritiske tenkning. Jeg er lært av historien og jeg forstår at mange hendelser kanskje ikke er slik de er dekket for oss.”* Respondent 10 tilføyer: *“Jeg foretrekker å motta informasjon som har gått gjennom et minimum av forberedelser, bearbeiding og informasjonsbehandling.”*

Lengsel til Sovjetunionen og håp om en ny storhet i Russland kan sannsynligvis også være en grunn til at norsk-russere tror på det de hører fra russiske informasjonskilder. Respondent 4 beskriver dette slik: *“Vinduet til supermakten har formørket sinnet til mange mennesker.”* Respondent 5 sier: *“Mange av russere har mentaliteten fra det postsovjetiske rommet. De tenker ikke annerledes enn før og tror på propaganda på grunn av politisk analfabetisme.”* Det gamle tankemønsteret og/eller alder kan også være en grunn til at folk stoler på propaganda. Respondent 10 mener at folk allerede har etablerte meninger og holdninger før de har flyttet til Norge. Hen påpeker: *“Det er ingen som jobber med meningsdannelse her. Jeg tror ikke at en som har flyttet til Norge vil lære noe nytt for eksempel fra norske aviser.”*

Det gamle tankemønsteret kan også være bundet med bruk av TV som primær informasjonskilde. Tilknytning til russisk TV kan sannsynligvis bli betraktet med hjemlengsel eller en gammel inngrodd vane (det gamle atferdsmønsteret). Respondent 3 støtter min idé om at TV er en utdatert informasjonskilde: *“For omtrent 16 år siden nektet jeg å se russisk TV, for at det virker uinteressant,*

arkaisk og ofte full av dumhet. Nå foretrekker jeg nyheter i Telegram-kanalene – de går foran offisielle nyheter og er mer dynamiske.”

Konklusjon

I utgangspunktet måtte denne prosjektoppgaven handle om splittelse blant norsk-russere på grunn av ulikt syn på Russlands invasjon av Ukraina. Selv om den norske medieomtalen viser at denne problemstillingen nå er aktuell, måtte jeg endre på problemstillingen underveis, for at min undersøkelse har vist et annet utfall enn jeg har trodd. Det viser seg at man må ha en bredere forskning på dette feltet.

I begynnelsen av prosjektoppgaven stilte jeg spørsmålet om i hvilken utstrekning norsk-russere har tillit til propaganda. Ut fra min analyse og drøfting av respondentenes svar har jeg konkludert at norsk-russeres tillit til propaganda kan hovedsakelig forklares av de gamle tankemønstrene, begrensede språkkunnskaper, lite integrasjon, mangel på kritisk tenkning, lengsel til Sovjetunionen og håp om en ny storhet i Russland. Min undersøkelse har vist at norsk-russere er delvis eller mer indirekte påvirket av propaganda. Flertallet tror ikke på propagandamytene, men de har en sterk tvil til all informasjon og gjør sannsynligvis feil valg av informasjonskilder. Og når folk blir villedet eller ikke vet sannheten – blir propagandaens mål oppnådd. Kyniske borgere og en tilstand av kollektiv vrangforestilling kan utgjøre en sikkerhetsrisiko i den demokratiske og digitale offentligheten. Villedning og tvil dukker ofte opp i kommunikasjonen, derfor har jeg laget en liste med praktisk orienterte anbefalinger med tanke på hvordan en leder kan bli forberedt på kommunikasjon med mennesker som sannsynligvis er påvirket av propaganda og hvordan man skal takle fremtidige utfordringer og forebygge konsekvenser. Disse anbefalingene bør vi utprøve, vurdere og bringe videre:

1. Legge til rette for et arbeidsklima med trygt ytringsklima hvor en pluralisme av meninger anses som normen og ikke som overbevisning av hverandre.
2. Legge til rette for toveiskommunikasjon, gjerne i form av dialog fullt av åpenhet.
3. Prøve å forstå hvor den andre personens mening kommer fra selv om man er uenig med motparten. Ikke å dele alt inn i godt og dårlig, og bruke begrunnet argumentasjon som nøkkel for en dialog.

4. Legge til rette for mulighet til å danne sine egne vurderinger basert på en objektiv analyse og evaluering av informasjon.
5. Gi seg selv og andre mulighet til å innta forskjellige stillinger.
6. Forklare andre hvordan man kan skille mellom sannferdige nyheter og propaganda.
7. Informere andre om muligheten for falske nyheter og forstå viktigheten av kritisk tenkning.
8. Bruke informasjon og ideologiske holdninger som er både sannferdige og overbevisende, f.eks. uavhengige journalistiske undersøkelser.
9. Overvåke medier kontrollert av utenlandske myndigheter nærmere og være mer fokusert på moderne digitale medier som tillater toveiskommunikasjon.
10. Legge til rette og iverksette trening og kompetanseheving i identifikasjon av mistenkelig og falsk informasjon.

Referanseliste

Alnes, J. H. (2020, 9. desember). Hermeneutikk. I *Store norske leksikon*. Hentet 24. april 2022 fra <https://snl.no/hermeneutikk>

De Paoli, Røyseng, & Wennes. (2017). Embodied work and leadership in a digital age: What can we learn from theatres? <http://hdl.handle.net/11250/2461313>

Ebdrup, N. (2012, 27. februar). Hva er hermeneutikk? *Forskning.no*.
<https://forskning.no/filosofiske-fag/hva-er-hermeneutikk/722732>

Faktisk.no. (2022). Er det mange nynazister i Ukraina? *Faktisk.no*. Hentet 24. april 2022 fra <https://www.faktisk.no/artikler/0rgp1/er-det-mange-nynazister-i-ukraina>

Fillipova, A. (2021, 11. mai). Hvorfor russisk propaganda er spesiell og hvordan motvirke den. *Journalist*. <https://jrnlst.ru/asmolov>

Garberg Bredesen, M. & Reichborn-Kjennerud, E. (2016, 14. mars). Hybrid krigføring – hva er det? *NUPI Skole*.
<https://www.nupi.no/Skole/HHD-Artikler/2016/Hybrid-krigfoering-hva-er-det>

Gjørven, G. & Krohg-Sørensen, K. (2014, 6. juni). Russland: Kroken på døren for frie medier? *Aftenposten Innsikt*.
<https://www.aftenposteninnsikt.no/kulturtrender/russland-kroken-p-d-ren-frie-medier>

Grimen. (2004). *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter* (3. utg., p. 469). Universitetsforlaget.

Grimen. (2009). *Hva er tillit*. Universitetsforlaget.

Hagfors, C. L. (2022, 1. mai). Sergej Lavrov: Truer med infralydvåpen og Hitler-paralleller. *Dagbladet*.

<https://www.dagbladet.no/nyheter/truer-med-infralydvapen-oghitler-paralleller/75973529>

Holm, M. (2016). Legitimering gjennom (selektiv) felles fortid: russisk bruk av historie i Ukraina-konflikten. *Nordisk østforum*, 30(4), 1–24.

<https://doi.org/10.17585/nof.v30.537>

Holm-Hansen, J. & Paulsen, M. (2022, 26. februar). Volodymyr Zelenskyj.

I *Store norske leksikon*. Hentet 24. april 2022 fra

https://snl.no/Volodymyr_Zelenskyj

Johansen, P.A. (2018, 24.mars). Slik brukes TV-ruten til å viske ut skillet mellom fantasi og virkelighet for russere. *Aftenposten*.

<https://www.aftenposten.no/verden/i/P3eKVR/slik-brukes-tv-ruten-til-aa-viske-ut-skillet-mellom-fantasi-og-virkelighet-for-russere>

Kalsnes, B. (2019). *Falske nyheter : løgn, desinformasjon og propaganda i den digitale offentligheten* (1. utgave.). Cappelen Damm akademisk.

Kappeler, A. (2014). Ukraine and Russia: Legacies of the imperial past and competing memories. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), 107–115.

<https://doi.org/10.1016/j.euras.2014.05.005>

Klenke, K., Martin, S., & Wallace, J. R. (2016). *Qualitative research in the study of leadership* (Second edition.). Emerald.

Koppang, H. (2018, 25. januar,). Sju kjennetegn på propaganda. *BI Business Review*. <https://www.bi.no/forskning/business-review/articles/2018/01/sju-kjennetegn-pa-propaganda/>

Kreml, (2014, 18. mars). *Melding fra den russiske føderasjons president til Russlands føderale forsamling* [Poslaniye Prezidenta Rossijskoj Federatsii].

Hentet 24. april 2022 fra <http://kremlin.ru/acts/bank/39444>

Ladkin. (2010). Rethinking Leadership. In *Rethinking leadership: a new look at old leadership questions*. Edward Elgar Publishing.

<https://doi.org/10.4337/9781849805346>

Medietilsynet (2019, 29. oktober). Åtte av ti har tillit til norske medier.

<https://www.medietilsynet.no/nyheter/nyhetsarkiv/aktuelt-2019/atte-av-ti-har-tillit-til-norske-medier/>

Moafi, H. (2020, 19. mai). Halvparten av befolkningen dropper TV. *Statistisk sentralbyrå*.

<https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/halvparten-av-befolkningen-dropper-tv>

Saltnes Urdal, G. H. (2015). Tillit og kvalitet. *FLEKS (Oslo)*, 2(1).

<https://doi.org/10.7577/fleks.1294>

Sitter, N. (2018, 14. juni). Tre typer farer som kan ramme norske selskaper. *BI Business Review*.

<https://www.bi.no/forskning/business-review/articles/2018/06/tre-typer-farer-som-kan-ramme-norske-selskaper/>

Skirbekk, S. (2020). Propaganda. I *Store norske leksikon*. Hentet 21. april 2022 fra

<https://snl.no/propaganda>

Skirbekk, & Grimen, H. (2012). *Tillit i Norge*. Res Publica.

Statistisk sentralbyrå. (2022). *05183: Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre, etter kjønn, statistikkvariabel, år og landbakgrunn*.

[Statistikkbanken]. <https://www.ssb.no/statbank/table/05183/tableViewLayout1/>

Taksdal Skjeseth, H. (2022, 19. mars). Putins propagandakrig. *NRK*.

<https://www.nrk.no/urix/xl/putins-propagandakrig-1.15891961>

Tsygankov, A. P. (2018, 2. mai). The sources of Russia's fear of NATO. *Communist and Post-Communist Studies* (2018) 51 (2): 101–111.
<https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.04.002>

Vciom, (2021, 3. mars). Mediapotreblenie rossijan: monitoring [Media consumption of Russians: monitoring]. *VCIOM (Russian Public Opinion Research Center)*.
<https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/mediapotreblenie-rossijan-monitoring>

2019 Ukrainian parliamentary election. (2022, 31. mars). I *Wikipedia*. Hentet 24. april 2022 fra
https://en.wikipedia.org/wiki/2019_Ukrainian_parliamentary_election

* Alle sitater i oppgaven er selv oversatt

Vedlegg

Vedlegg 1

Fig. 1. Den hybride krigføringmodellen (Garberg Bredesen & Reichborn-Kjennerud, 2016).

Fig. 2. Nesten halvparten mener befolkningen ikke behøver å vite sannheten (Bærug, 2018, referert i Johansen, 2018).

Slik påvirkes russere av Putins TV-kanaler

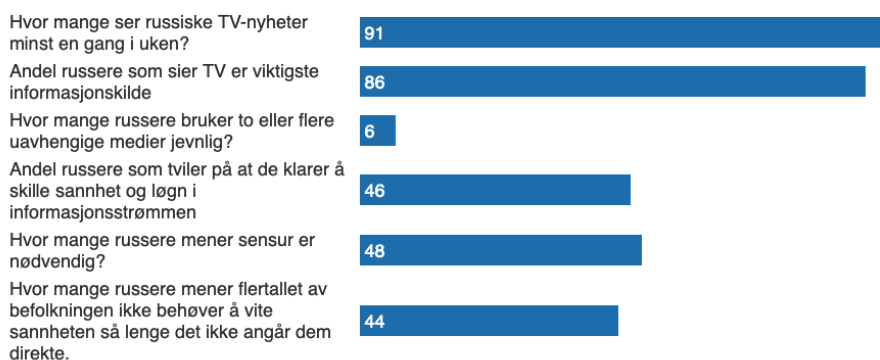
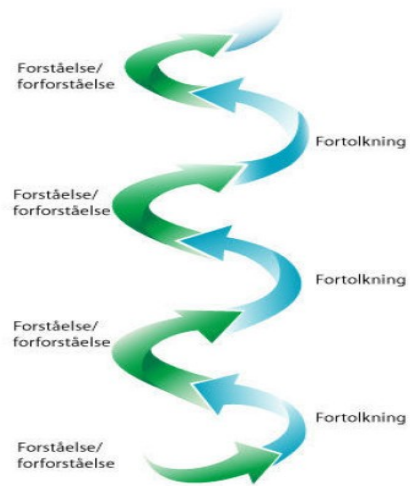

Fig. 3. Den hermeneutiske spiralen, Ebdrup, N. (2012).

Vedlegg 2

Spørreskjema

1. Kan du fortelle om ditt synspunkt på konflikten mellom Russland og Ukraina?
2. Hva er ditt standpunkt til det politiske regimet i Russland?
3. Hva er ditt standpunkt til det politiske regimet i Ukraina?
4. Hva er dine informasjonskilder? Hva er grunnen for at du velger dem?
5. Hvordan forstår du ordet propaganda?
6. Har du opplevd uenigheter i samtaler om krigen med andre russere som bor i Norge?
7. Tror du at russere som har bodd en stund i Norge, endrer sitt synspunkt på det politiske regimet i Russland? Hvorfor?
8. Tror du at krigen og ulike synspunkter har antagelig splittet russere i Norge. Hva synes du?
9. Det har nylig vært innlegg i norske media om at enkelte russere har blitt stigmatisert på grunn av sin opprinnelse eller språk. Er du redd for å bli stigmatisert på grunn av dine synspunkter, opprinnelse eller språk?
10. Hva er du redd for i nåværende situasjon?
11. Kan du fortelle om du har delt dine synspunkter om invasjonen med nordmenn? Hvordan har de reagert?
12. Hvilke småskrittforbedringer kan du anbefale til en bedre kommunikasjon og samhandling mellom de to gruppene?
13. Hva er demokratiske prinsipper i samfunnet for deg?
14. Hva må til for å løse denne konflikten?

Vedlegg 3

Samtykkeerklæring intervju

Prosjektoppgave “Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse”

Hvem står bak prosjektet?

Prosjektet gjennomføres som del av et Executive Master of Management - program ved Handelshøyskolen BI, som en del av faget “Kulturforståelse og etikk i sikkerhetsledelse”. Mastergradstudenten som utfører datainnsamling er XXX (kandidaten har fjernet navn i etterkant ifm. innlevering).

Veileder for prosjektet er Kristian Alm, førsteamanuensis ved Institutt for kommunikasjon og kultur ved Handelshøyskolen BI.

Hensikten med prosjektet

Tema for oppgaven er “Tillit til propaganda – en sikkerhetsrisiko?”.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg er interessert i å snakke med deg om dine synspunkter på Russland-Ukraina-konflikten og Russlands invasjon av Ukraina den 24. februar 2022. Jeg spesielt nysgjerrig på i hvilken utstrekning er norsk-russeres syn på Ukraina-krigen et produkt av propaganda, hva som skjer når tillit til propaganda oppstår og hvordan vi kan være forberedt på å håndtere eventuelle konsekvenser av den tilliten.

Anonymisering

Alle lydopptak og/eller notater benyttet under intervjuet skal være slettet i etterkant av innleveringen av oppgaven. I den ferdige versjonen av prosjektoppgaven vil informanter være anonymisert.

Frivillighet

Deltagelse som informant i prosjektet er frivillig. Informanten har også mulighet til å trekke seg fra prosjektet underveis, uten å oppgi grunn. Deltakere kan alltid – før, under og etter datainnsamling/publikasjon - ta kontakt med oss, ved spørsmål om prosjektet. Se kontaktinformasjon til slutt i skrivet.

Samtykke

JEG ER VILLIG TIL Å DELTA I PROSJEKTET

Sted og dato, Deltagers signatur – og navn i blokkbokstaver

Utfylte versjoner av samtykkeerklæringer makuleres når transkripsjonen slettes

Kontakt

Navn: XXX, e-post: XXX, mobil: XXX (fjernet i etterkant ifm. innlevering).